

Spencer Herbert erkölcsstana.

II. RÉSZ.

Spencer erkölcsstanának ismertetése.

Spencer erkölcsstana általában és annak tagolódása.

Megrajzoltuk az egész bölcsészeti rendszernek s azzal való összefüggésükben az erkölcsstan alapgondolatainak a fejlődéstörténetét. A fejlődéstörténet végén ott állottunk a rendszernek, mint valami hatalmas toronynak az aljában. Az egészben való szemlélet távlatában a rendszert betetőző erkölcsstannak a körvonalait és külső képét is láttuk. Most be kell lépünk abba. A rendszeres, részletes megtekintés munkája vár reánk.

Spencer erkölcsstana részletes ismeretéhez is rendelkezünk már két előfeltétellel. Ismerjük a minden gondolatrendszer alapját képező ismerettant vagy ismeretelméletet és minden gondolatrendszer alapjellemének főfontosságú meghatározó tényezőjét, a metafizikát vagy világnézettant. Spencer ismerettana az ismeret tartalma szempontjából relativizmus, a megismerés módszere szempontjából „megvilágosult“ realizmus (transfigured realism). Vagyis szerinte összes ismereteink csak viszonylagosak, a létező valóságnak csak korlátozott mértékben megfelelők. Ezeket az ismereteket a tárgyi és alanyi valóságnak tárgyias megismeréséből szereztük. Az elsődleges tény a rajtunk kívül levő világ, a másodlagos tény a megismerő alany egyéni világa s a mindkettőről, az énről és a nem énről való ismeret az öntudat egységében alakul szerves rendszerré. Talán kritikai realizmusnak vagy lélektani empirizmusnak nevezhetnők Spencer ismerettanát. Metafizikája: relativ agnoszticizmus. Az ismerettani relativizmuson alapszik a valóság végső lényegének megismerhetetlensége: az agnoszticizmus. Viszont az egész tudás viszonylagossága s a viszonylagosról és feltételesről való tudás kikerülhetetlen kényszerűséggel utal a viszonylagosság nélkül-valóknak, a Feltétlennek, az Abszolutnak, miut korrelativumnak az elismerésére. A „Megismerhető“ ismerete a „Megismerhetetlen“ elismerésére kötelez. Azonban csak a Megismerhetetlen létének elismerésére utal és nem lényének ismeretére vezet. Ezért viszonylagos az agnoszticizmus.

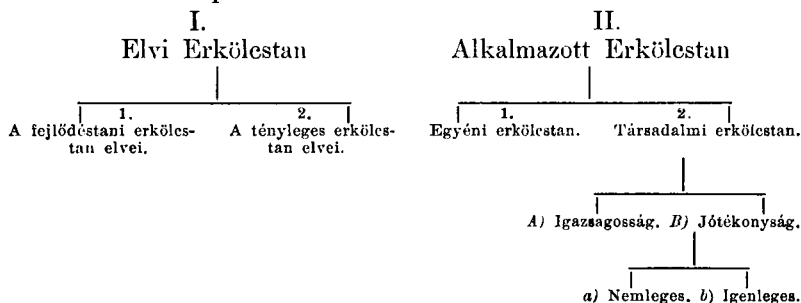
A Megismerhetőről való teljesen egységesített tudás a bölcsészet. A Megismerhetőnek alaptörvénye a fejlődés. A bölcsészet alapelve pedig a fejlődés-feltevés. A bölcsészet legmagasabb és záró része az erkölestan. Ennek az erkölestannak ismertetése e szakasz tárgya.

Ez az erkölestani rendszer az összetevő bölcsészet rendszerének két utolsó kötetében, a „Principles of Ethics“ végső, teljes és egységes kiadásában (1892—3.) található. Tulajdonképpen minden megtalálható benne, ami Spencer erkölestana ismeretére szükséges. Az egész bölcsészeti rendszernek s az erkölestant megelőző s annak alapját képező rendszer-részeknek a főgondolatait az erkölestanban is megismétli Spencer, úgy, hogy az erkölestannak az egész rendszerrel való összefüggésében való megismerését magából „Az erkölestan elvei“-ből megszerezhetjük. Csupán a lehető teljesség, a még részletesebb gondolatkifejtés és rendszerben s az erkölestanban is végbement változásnak és fejlődésnek megismerése végett szükséges az egész rendszernek, az erkölestani vonatkozású többi részeknek s az erkölestani tárgyú értekezéseknek a tekintetbe vétele. Dolgozatunk történelmi részében már megemlítettük az összes idevágó részeket magából a rendszerből s a külön megjelent értekezésekből is. Mindezeket a tartalmi ismertetés és még inkább a bírálat megfelelő helyein rendszeresen beillesztjük, illetőleg tárgyaljuk. Az erkölestani rendszer tagolódását magából a főműből állapítjuk meg.

Spencer maga hat részre osztva jelentette meg a „Principles of Ethics“-et. Ezek a részek: I.: The Data of Ethics; II.: The Inductions of Ethics; III.: The Ethics of Individual Life; IV.: Justice; V.: Negative Beneficence; VI.: Positive Beneficence. A három utolsó résznek (IV—VI.) közös főcímül adta: The Ethics of Social Life. Egyszersmind ez a rész képezi a második kötetet, míg a három első rész alkotja az első kötetet. „Az erkölestan tényei“ (I. 1—303. l.) az élettan, lélektan és társadalomtan eredményei alapján nyert általános erkölestani elveket foglalja össze. „Az erkölestan gyakorlati általánosításai“ (indukciói) címen (I. 305—472. l.) az egyetemes emberiség között uralkodó erkölcsi felfogásokat és szabályokat ismerteti, a tényleges erkölcsiség kodexét akarja adni. Tehát az első részben az eszményi erkölcsiség s a tudományos erkölestan alapelveit adja a tényadatok alapján. Vagyis a két első részben egyetemes néplélektani, társadalomtani, tudományos és bölcsészeti alapon az erkölcsi elveket tárgyalja. Elvi Erkölestant ad. Az *Elvi Erkölestan* képezi tehát logikailag Spencer erkölestana első részét. A következő négy rész együttesen alkotja az Alkalmazott Erkölestant. „Az egyéni élet erkölestana“ (I. 473—561. l.), nevének megfelelőleg, az egyéni erkölcsi életet tárgyalja. A három utolsó rész „A társadalmi élet erkölestaná“-t (II. 1—433. l.) adja az „Igazságosság“ (II. 1—260. l.), a „Nemleges

Jótekonyság“ (II. 261—332. l.) és „Tevőleges Jótekonyság“ (II. 333—433. l.) címek alatt. Tehát Spencer erkölestana logikailag két részre oszlik: Elvi Erkölestanra és Alkalmazott Erkölestanra. Az utóbbi ismét szemmel láthatólag két alrészre oszlik: Egyéni erkölestanra és Társadalmi erkölestanra. A Társadalmi Erkölestan ismét két részre oszlik: Igazságosságra és Jótekonyságra. A Jótekonyság pedig ismét Nemleges és Tevőleges Jótekonyságra oszlik.

Ezek szerint Spencer erkölestani rendszere tagolásának, szerkezetének képe a következő:

Látnivaló az elvi és társadalmi erkölestanak magasan kiemelkedő fontossága és a rendszer fölött való uralkodó helyzete. Ismertetésünk a fennebbi felosztás szerint oszlik fel. Spencer erkölestanának felosztási elve dolgozatunk ismertető részének is felosztási elvét képezi.

I. SZAKASZ :

Elvi Erkölestan.

I. FEJEZET :

A fejlődészerű erkölestan elvei.

1. §. Az erkölestan, mint tudomány. (Az erkölestan módszere.)

Spencer erkölestana megírása előtt jóval egy Mill Stuart Jánoshoz intézett levelében kifejtette a tudományos erkölestanról való felfogását. Ezt a levelet aztán Bain Sándor, a Mill-féle empirista bölcsészeti iskola lélektan-tudósa leközölte „Mental and Moral Science“ (1868. és többszöri kiad.) c. művében. Maga Spencer is két főrészletet lenyomatott abból a levélből Erkölestana első kötetének az erkölestani módszerekről szóló fejezetében. *) Az első részletben így határozza meg az erkölestan tárgyát és feladatát: „Felfogáson szerint a tulajdonképeni Erkölestannak, — a helyes cselekvésről szóló tudománynak a tárgya annak a meghatározása, hogy a cselekvés bizonyos módjai hogyan és miért károsak,

*) *Principles of Ethics*. I. 1892. 57—58. és 123. l.

bizonyos más módjai pedig hogyan és miért jótékonyak. Ezek a jó és rossz eredmények nem lehetnek esetlegések, hanem a dolgok természetéből folyó, szükségszerű következményeknek kell lenniök. Felfogásom szerint az erkölcstani tudománynak (Moral Science) az a feladata, hogy az élet törvényeiből s a lét feltételeiből levezesse, mely cselekvési módok eredményeznek szükségképpen boldogságot s melyek boldogtalanságot. Ha ezt teszi, ezeket a levezetéseit a cselekvés törvényei gyanánt kell elismerni és azokhoz kell igazodni, tekintet nélkül a boldogság vagy a nyomor közvetlen értékelésére. Talán egy példa legjobban megvilágítja nézetemet. A bolygókról szóló csillagászatban (planetary Astronomy) kezdetleges állapotában nem állott egyébből, mint a napnak és bolygóinak helyzetére és mozgására vonatkozó felhalmozódott megfigyelésekből. Ezekből a felhalmozódott megfigyelésekből jutottak el aztán lassankint az igazság némi megközelítésével annak a tapasztalat alapján való kimondására, hogy bizonyos égi testek bizonyos időkben, bizonyos helyzettel bírnak. A modern csillagászatban pedig a törvényéből való levezetésekből, következtetésekből (dedukció) áll; olyan következtetésekből, amelyek megmagyarázzák, miért foglalnak el az égi testek bizonyos időkben bizonyos helyet *szükségképen*. Nos, a régi és újkori (modern) csillagászatban között levő viszonyhoz hasonló, felfogásom szerint, a hasznossági erkölcstan (the Expediency-Morality) és a tulajdonképpeni erkölcstani tudomány (Moral Science) között levő viszony. És az az én kifogásom az uralkodó hasznossági erkölcstan (the current Utilitarianism) ellen, hogy nem ismeri el az erkölcstan fejlettebb formáját, és nem látja, hogy maga az erkölcstani tudománynak csak kezdetleges állapotáig jutott el.¹⁾

A „Data of Ethics“-nek már idézett előszavában pedig azt mondja: „... ettől az időtől fogva minden közelebbi céloknak alapját képező végső céloknak az volt, hogy a jó és rossz alapelveinek a számára; a cselekvésre vonatkozólag általában, tudományos alapot találjak.“²⁾

Látnivaló ebből is, hogy Spencer nem tartja tudományosnak az összes erkölcstani irányokat és iskolákat. Helyesebben azt tartja, hogy azok erkölcstana a valódi tudományos erkölcstan követelményeinek nem felelnek meg. Részletesebben is kifejti ezt a felfogását és ítéletét abban a fejezetben, melyből való a fentebbi első idézet is: a „Data of Ethics“ IV. fejezetében, melynek címe: Ways of Judging Conduct: A cselekvés megítélésének módjai. Ebben az erkölcstani módszerek főhibájáról következőképpen nyilatkozik: Az összes erkölcstani módszerek, tekintet nélkül különböző jellegűkre és sajátos célzataikra, egy általános hiányban

¹⁾ *Principles of Ethics*. I. 1892. 57—58 l.

²⁾ *Principles of Ethics*. I. 1892. VII. l.

szenvednek, t. i. elhanyagolják a végső okozati összefüggéseket, az okozatiság eszméjét (the idea of causation). Nem mintha teljesen semmibe vennék a cselekedetek természetes következményeit, hanem csak alkalmilag ismerik fel és el azokat. A théológiai, politikai, intuitív és utilitárius erkölestán, bár különböző mértékben, de mind hibásak abban, hogy nem emelik módszerre az okok és okozatok szükségképpen viszonyának kifejtését s nem azok formaszertű megállapításaiból vezetik le a cselekvés szabályait.¹⁾

Aztán rendre bírálja az erkölestani módszereket.

A legrégebbi erkölestani iskola maig fennálló képviselője, a théológiai erkölestán, nem ismeri el a cselekvésnek más törvényét, mint az Isten képzelt akaratát. Az a felfogás pedig, hogy a különböző cselekvéseket egyedül az isteni parancs teszi jókká vagy rosszakká, egyenlőértékű azzal a felfogással, hogy a különböző cselekvéseknek a dolog természete szerint nincsen ilyen, vagy olyan hatása. Tehát itt, bár nem hiányzik az okozatiság tudata, mégis mellőzik azt.²⁾

A politikai erkölestán, Plato, Aristoteles, Hobbes újkori követőinek a felfogása szerint a jó és rossz cselekvésnek nincs más eredete, mint a törvény. Mind a jogok, mind a kötelesek politikai megegyezés következményei. A törvényhozás szabja meg s ugyanaz változtathatja meg ismét azokat. Természeti jogok nincsenek. — De itt méltán kérhető, vajjon a törvényhozás nem a cselekedetek okozatainak, hasznos vagy káros eredményeinek tapasztalata folytán állapította-e meg a cselekvés szabályait? S mert ez bebizonyítható, épen azért jogosan vádolható a politikai erkölestán, hogy a fennebbi tény el nem ismerésével a természetes okozatiság (natural causation) el nem ismerésének hibájába esik.³⁾

A tiszta-intuitív erkölestán képviselői (the pure intuitionists) azt állítják, hogy a természetfölötti úton, Istentől nyert, velünk született erkölcsi tehetségeknek, a lelkiismeretnek erejéből tudjuk, minő dolgok jók, és minők rosszak. Ezzel fogadják, hogy azok a felhalmozódott tapasztalatok által okozott módosulások átöröklése folytán állottak elő. Tehát ez az iskola is megtagadja hallgatólagon a cselekedetek s azok eredményei között való természetes viszonyt, a természetes okozatiság törvényét.⁴⁾

Bármily különösnek lássék, de még a hasznossági iskola, az utilitárizmus (utilitarian school) is távol áll a természetes okozatiság teljes elismerésétől. Ennek az iskolának a tagjai feltételezik, hogy most is és a jövőben is egyedül az eredmények tapasztalati megfigyelése határozza meg a cselekedetek hasznosságát.

1) *Principles of Ethics*. I. 17. §. 47—49. l. : *Collins* : Kivonat magyar ford. 626. l.

2) *Principles of Ethics*. I. 18. 49—51. l. *Collins* : 626. l.

3) *Principles of Ethics*. I. 19. §. 51—55. l. *Collins* : 626. l.

4) *Principles of Ethics*. I. 20. §. 55—56. l.; *Collins* : 626—627. l.

Alapvető elvekből való levezetés útján nem tudhatjuk meg, mely cselekvésnek *kell* károsnak s melyik cselekvésnek *kell* jótékonynak lennie. E szakasz elején közölt levélrészlet épen ebből a szakaszból való, melyben a korabeli angol utilitárizmus főképviselőjével közli a hasznossági erkölcsstanról való bírálatát és a saját erkölcs-tani felfogását. Itt tehát a cselekedet *egy* következménye s nem *a* következménye, van elismerve. Az utilitárizmus sem érvényesíti a maga egész mivoltában a természetes okozatiság törvényét.¹⁾

Az intuitivnak nevezett erkölcsstan által elítélt cselekedetek első sorban magának a cselekvőnek az életét rövidítik meg, második sorban hátrányosan érintik családjának és harmadik sorban a társadalomnak mint egésznek az életét is. Ezeknek az eredményeknek, valamint az ellenkező eredményeknek tekintetbe vétele vezetett a felállított tiltó és parancsoló erkölcsi szabályok alkotásához, elrendeléséhez és követéséhez. Tehát az utilitárius gyökér megtalálható az intuitív erkölcsstanban. Mintahogy Spencer „The Ethics of Kant“ című értékezésében határozottan állítja, hogy Kant erkölcsstana is — utilitárius.²⁾ Természetesen nem a Bentham- és Mill-féle utilitárizmus. Az utilitárizmus azonban a cselekvésnek csak az induktív úton elért elveit ismeri el. Éppen azért csak előkészítőül szolgál ahhoz az utilitárizmushoz, amely ezeket az elveket a lét megállapított feltételei között folyó élet folyamatából vezeti le.³⁾

Tehát az erkölcsstan összes érvényben álló módszerei elhanyagolják a végső okozati összefüggéseket. Az erkölcsstani tudomány feladata pedig az, hogy a természetes okozatiság egyetemes törvénye szerint állapítsa meg az erkölcsi élet törvényeit. Vagyis a fejlődéstani erkölcsstan tárgya hasonlíthatatlanul szélesebb körű. Az erkölcsi cselekvést az egész cselekvés egy részének tekinti. Az erkölcsi életet az egyetemes étellel s közelebbről az egész egységes emberi étellel való szerves összefüggésében vizsgálja meg. Ebből kifolyólag a fejlődéstani erkölcsstan szerves összefüggésben áll a többi tudományokkal is, a természettannal, élettannal, lélektannal és társadalomtannal, mint az egyetemes életről szóló különböző szaktudományokkal. Az erkölcsstan a fennebbi tudományoknak egy részét magában foglalja. Az erkölcsstannak is van természettani, élettani, lélektani és társadalomtani szempontja (physical, biological, psychological and sociological aspect), amennyiben az ember a szervetlen és szerves természeti élet törvényei alatt álló, lelki étellel bíró, társas lény. Éppen azért az erkölcsstan végső magya-

¹⁾ Principles of Ethics. I. 21. §. 56—58. l.; *Collins*: 627. l.

²⁾ a) Előszőr, *Fortnightly Review* 1888. júl. XLIV. köt. 142—156. ; b) aztán bővítve: *Essays: scientific, political and speculative* 1891. III. 192—216. l.; c) Vetter B. német ford.: *Kant's Ethik*. „*Zeitschrift für Philosophie und politische Kritik*“ 1889. 95. k. 57—82. l.

³⁾ Principles of Ethics. I. 22. §. 59—61. l.; *Collins*: 627. l.

rázatait csak azokban az igazságokban találhatja, melyek az említett összes tudományokkal közösek.¹⁾ Ime a fejlődéstani erkölcstan módszere, mely a természettan, élettan, lélektan és társadalomtan által megállapított igazságok alapján az egyetemes élet törvényeiből vezeti le az erkölcsi élet szükségszerű törvényeit. És ez a fejlődés törvénye szerint történik, mert az erkölcsi jelenségeket a fejlődés jelenségei gyanánt tekinti (moral phenomena as phenomena of evolution.)²⁾

Ezek szerint Spencer erkölcstani módszere alakilag: deduktív, tartalmilag: fejlődéstani. Tehát módszere fejlődéstani-deduktív. Természetes, hogy a fejlődés-törvényt, illetőleg föltevést induktív útján nyerte előzőleg. A fejlődéstannak pedig középpontjában áll a természetes okozatiság egyetemes törvénye, melyet Spencer másfelől az erő megmaradásának törvényével egynek tekint.

A módszer határozta meg, azaz szélesítette ki az erkölcstan tárgyát s ez határozza meg az erkölcstan elveit is.

Vizsgáljuk mostan a fejlődéstani erkölcstannak ezzel a módszerrel nyert alapjait.

2. §. A fejlődéstani erkölcstan alapjai.

Ebben a szakaszban a fejlődéselvű erkölcstan tárgyáról, erkölcsi értékelési módjáról és a többi tudományokkal közös szempontjai által nyert eredményekről kell szólnunk.

a) *Az erkölcstan tárgya.* Erről a kérdéstről Spencer mindjárt a „Data of Ethics“ két első szakaszában szól: „Conduct in General“ (A cselekvés általában) és „The Evolution of Conduct“ (A cselekvés fejlődése) címek alatt. Az erkölcstan tárgya az erkölcsi cselekvés. Hogy pedig az erkölcsi cselekvést megismerhesstük, ismernünk kell először azt a nagyobb egészet, amelynek részét képezi, az emberi cselekvést általában. Az emberi cselekvés megismerése céljából pedig meg kell vizsgálnunk azt a nagyobb egészet, amelynek része az, az összes élő lények cselekvését, a cselekvést általában. A cselekvést pedig így határozhatjuk meg: a célokhoz alkalmazott tevékenységek (acts adjusted to ends), vagy a tevékenységeknek a célokhoz való alkalmazása (the adjustment of acts to ends), a szerint, amint a cselekedetek összefüggő egészét, vagy az egyes cselekedetet magában vesszük tekintetbe.³⁾ A mai cselekvésnek a megismerése meg ismét megköveteli annak a cselekvésnek az ismeretét, mely az élet minden nemét jelenlegi magaslatára emelte. A jelenlegi cselekvést a multbeli cselekvés ismerete alapján érthetjük meg. Azaz a cselekvés fejlődését kell tanulmányoznunk.

¹⁾ *Principles of Ethics.* I. 22a. §. 61—63. l.; *Collins* : 627. l.

²⁾ *Principles of Ethics.* I. 23. §. 63. l.

³⁾ *Principles of Ethics.* I. 5. l.

A cselekvés fejlődéséről az egymással kölcsönhatásban levő szerkezetek és működések fejlődéséből alkothatunk fogalmat. A cselekvést a tevékenységek összességétől a céltalan tevékenység kizárása, a tevékenység célszerűsége különbözteti meg. A cselekvés fejlődésében pedig, a legalsóbbrendű élő lényektől a legmagasabbrendűekig, a haladás abban áll, hogy a cselekvések gyakrabban és jobban alkalmazkodnak céljaikhoz. A cselekvéseknek céljaikhoz való jobb alkalmazása az életnek nemcsak meghosszabbítását, hanem tökéletesedését is előmozdítja. A cselekvés további fejlődése egyszermind a tevékenységek összegének kiszélesedését, mert meghosszabbítását mozdítja elő. Az egyén fentartására és tökéletes életére szolgáló cselekvéseken kívül tekintetbe kell vennünk azokat a cselekvéseket s azoknak az alkalmazkodását, tehát fejlődését is, melyeknek végső célja a faj élete (their final purpose the life of the species).^{*} A cselekvés legmagasabb fejlődését csak úgy érheti el, ha a cselekvésnek harmadik neme is kifejlődik. Ezt a harmadik cselekvési nemet a társas életet élő cselekvő egyéneknek azok a cselekvései alkotják, melyekkel egymást céljaik elérésében nemcsak hogy nem gátolják, sőt ténylegesen előmozdítják. Ezek segítségével még magasabb fejlettséget érhet el az egyének cselekvése s a közösség élete is. A fejlődés-föltevésből folynak ezek a következtetések. Emlékezzünk az élet meghatározására, mely az egész rendszernek s az erkölcsant megelőző részeknek is alapvető gondolatát képezi: „Az élet a különmemű, úgy egyidejű, mint egymásután való változások határozott kombinációja, külső együttlétezeseknek és egymásutáni-ságoknak megfelelően.“ Vagy általánosabb formában: „Az élet a belső viszonyoknak a külső viszonyokhoz való folytonos alkalmazkodása.“ Az élet eme fogalmával teljes összhangban van a cselekvésnek s a cselekvés fejlődésének fennebbi meghatározása. S ez a fejlődő, illetőleg a legfejlettebb cselekvés képezi a fejlődéstani erkölcsant tárgyát. Ebbe tehát bele vannak foglalva nemcsak az erkölcsantokban általában tárgyalni szokott, szorosabb értelemben vett erkölcsi cselekvések, hanem a szokások és törvényszerű cselekvések is, melyeket az illem és a jog kodexei szoktak tárgyalni, sőt bizonyos mértékig az egész emberi élet s annak összes célszerű cselekvései, pro-ethikai tevékenységei a fejlődéstani erkölcsant tárgyákkörébe foglaltatnak bele. Az erkölcsant tárgyákkörének ez a nagymérvű kiszélesítése, majdnem egyetemessé tétele a Spencer erkölcsantjának egyik jellemző vonása.

b) *Az erkölcsi értékelés mértéke.* A cselekedetek erkölcsi minőségét a fejlődés elve szerint határozza meg a „Jó és rossz cselekvés“ c. fejezetben. A fejlett cselekvés jó, a fejletlen rossz. Vagy még pontosabban: a viszonylag legfejlettebb cselekvést

^{*} *Principles of Ethics.* I. 15. l.; *Collins*: 622. l.

nevezzük jónak, a viszonylag kevésbé fejlettet rossznak. A fejlettséget pedig abból állapítja meg, hogy mennyiben szolgál a cselekedet az önfentartásnak s a fajfentartásnak és az embertársak életének előmozdítására. A legfejlettebb, illetőleg az elképzelhető legjobb cselekvés az, amely az életnek legnagyobb teljességét éri el egyidejűleg önmagában, ivadékaiban és embertársaiban. Tehát a cselekvések erkölcsi értékét azok fejlettsége határozza meg. A cselekvések fejlettségét az általuk munkált közhaszon, közboldogság mértéke szabja meg. Az erkölcsi értékelés mértéke tehát fejlődéstani-boldogságelvű (evolucionisztikus-eudemonisztikus). Ennek mély alapját az élettani szempont, az élet egyetemes gondolata képezi. Az életigenlő optimizmusnak és az élettagadó pesszimizmusnak közös meggyőződése, hogy az élet jó vagy rossz a szerint, amint a kellemes érzések feleslegével jár vagy nem jár. A pesszimizmus nem az életet magát tartja semmisnek, hanem a szenvedéssel teljes életet.

Azután azt bizonyítgatja, hogy az összes erkölestani irányzatokban megtalálható az érzés valamely kívánatos állapotának végső erkölcsi célként való felállítása, nevezzék bár azt megelégedésnek, örömmek vagy boldogságnak. Tehát a szerint mondunk egy cselekedetet jónak vagy rossznak, amint eredményeinek összege magunkra vagy másokra vagy mindkét részre kellemes vagy kínos, boldogságot vagy boldogtalanságot okozó.

Az az erkölestani irányzat, mely a tökéletességet vagy a természet tökéletesítését tartja erkölcsi célnak. eszménynek és mértéknek a legnagyobb jóssággal azonos tökéletességből, tehát a jó cselekvést saját magából határozza meg. Pedig ezt csak céljához viszonyítva lehet meghatározni.

A cselekedet erkölesösségét legfőbb mértéknek tartó erkölestani irány figyelmen kívül hagyja s nem magyarázza meg, hogy az elsődleges és független természetű erkölesnek illetőleg erkölesös cselekedetnek mi csoda összefüggése van az olyan cselekvéssel, mely összehatásban a cselekvőnek vagy másoknak, vagy mindkettőnek örömet okoz. S ha nincs közöttük összefüggés, honnan magyarázható, hogy az erkölesösnek minősített cselekedet összehatásban fájdalmat is okozhat?

Az intuitív erkölestan az ember szellemi lényében levő, Isten által adott lelkiismeretből és erkölcsi kötelezettségből vezeti le az erkölesiséget. Azonban vajjon nem azért bízik-e ennek az iránynak a híve lelkiismeretének ítéleteiben, mert az ezekkel való megegyezés saját és mások javát előmozdítja s mert figyelmen kívül hagyásuk idővel mindenkire szenvedést hozna?

A vallásos erkölestan az Isten akarata szerint való cselekvést tartja erkölesösnek. Csakhogy a vallásos erkölestan hívei is azért akarják kiengesztelni Istent vagy azért akarják megnyerni az ő tetszését és jókedvét, örömről való lemondással és fájdalmak,

önsanyargatások hordozásával, hogy még nagyobb fájdalomtól megszabaduljanak s majd még nagyobb örömeiben részesülhessenek. Tehát az öröm és fájdalom, a cselekvés által létrehozott boldogság a végső cél, amelyre törekednek s amelyekhez való viszony szabja meg a cselekedetek erkölcsi értékét.

Tehát az összes erkölestani irányzatok megegyeznek szerinte abban, hogy a boldogságot tekintik végső cél és a cselekedetek erkölcsi értékmérője gyanánt. Ez az eudemonisztikus, vagy némelyek által ú. n. hedonisztikus erkölestani felfogás Spencer szerint éppen úgy szükségképpen alakja az erkölcsi intuíciónak, mint a tér az értelmi intuíciónak.¹⁾

Megjegyzendő még, hogy ezt a boldogságot, illetőleg az örömeket és fájdalmakat viszonylagosoknak tartja Spencer. Ezt fejtegeti elvi erkölestánának egy későbbi „fájdalmak és örömeik viszonylagossága” című fejezetében. Nemcsak a különböző fajú emberek, de ugyanannak a fajnak különböző emberei, sőt ugyanazok az emberek életük különböző szakáiban különböző mértékkel mérik a boldogságot. Nincs állandó viszony a cselekvő erő és a létrehozott érzés között. Éppen azért az érzéseknek, mind a fájdalomnak, mind az örömeinek mennyisége változik az emberi szervezet nagysága, külső szerveinek és idegrendszerének jellege, az egész test s az idegközpontok érintett részeinek időleges állapota szerint. Tehát bizonyos cselekvési módok szükségképpen nem kellemesek azért, mert nekünk örömet okoznak. Más cselekvési módok pedig, amelyek nekünk nem szereznek örömet, sőt fájdalmat okoznak, nem szükségképpen kellemetlenek. Mindazáltal hiszi Spencer, hogy az emberi természetnek a társadalmi élet valódi követelményeihez alkalmassá alakítása esetleg minden szükséges cselekedetet kellemessé s minden e követelményekkel ellentétes cselekedetet kellemetlenné tesz. Ez a társadalmi nevelés és átalakulás a kötelességből nem szívesen végzett tevékenység helyébe a dolgok valódi minősége által irányított önkéntes tevékenységet fejleszt.

Tehát a fejlődéstani (evolucionisztikus) és boldogság-elvű (eudemonisztikus) értékmérő viszonylagos (relatív) és viszonylagosság-elvű (relativisztikus) is.

c) *A többi tudományokból nyert alapok.* Mivel az erkölcsi cselekvést az egész cselekvéssel, az egyetemes léttel való összefüggésében nézi a fejlődéstani erkölestán, éppen azért a lét, a valóság más-más részével foglalkozó tudományokkal közös szempontjai vannak az erkölestannak. Az erkölestannak is vannak természettani (fizikai), élettani (biológiai), lélektani (pszichológiai) és társadalom-

¹⁾ *Principles of Ethics* I. kötet, III. feje. 8—16. §§. 20—46. l. — Collins kivonata 623—625. l.

²⁾ *Principles of Ethics*. I. k. II. feje. 63—67. §§., 174—186. l. — Collins: 638—640. l.

tani (szociológiai) szempontjai, mert magának az erkölcsnek, az erkölcsi cselekvésnek is vannak természettani, élettani, lélektani és társadalomtani gyökerei, elágazásai és vonatkozásai. Az erkölestan végső magyarázatai csak azokban az igazságokban találhatóak, melyek mindezeknek a tudományoknak közös birtokát képezik.

Természettani szempontból a cselekedeteket összetett mozgások csoportjának tekinthetjük. Ezek a mozgások legmagasabb formájúak a legfejlettebb cselekedeteknél, az erkölcsi cselekedeteknél. A fejlődés általános törvénye szerint a fejlődésben levő anyag s annak mozgása egyneműségből különeműségbe, összefüggéstelenségből összefüggésbe és határozatlanságból határozottságba megy át. Ez az általános törvény érvényesül a legfejlettebb lényben s annak legmagasabb rendű cselekvésében, erkölcsi életében is. Az élőlények legalsóbb fokozatától fölfelé haladtunkban azt látjuk, hogy cselekvései mind szorosabb összefüggésbe jutnak egymással. Az embernél ugyanezt látjuk az ősembertől a mai művelt emberig, s az erkölestelen, úgy fejletlenebb erkölcsű embertől az erkölcsös és legfejlettebb erkölcsű emberig. Az erkölestelen embertől az erkölcsös emberig mind nagyobb határozottságra tesznek szert a cselekedetek, az erkölcsi cselekvések. A fejlődés fokozatain keresztül a szervezet és a mozgások növekvő különeműsége mellett a cselekvések is mindinkább elkülönülnek. Az erkölcsi fejlődés folyamán az erkölcsi cselekedetek is mind különeműbbekké válnak. A legjobb erkölcsi életben a cselekedeteknek az alkalmak végtelen változatosságához képest végtelen különeműséget mutatnak föl. Az összetett mozgások nagyobb összetartozása, határozottsága és különbözősége a fejlődő élet mozgó egyensúlyának jobb fentartására szolgál.*

Élettani szempontból az az erkölcsös ember, aki minden életműködését (funkcióját) a lét feltételeihez alkalmazott mértékben végzi, akiben megvan a működések egyensúlya. Az eszményi embernél és emberiségnél minden működés teljesítése erkölcsi kötelesség. A cselekvés élettani szempontból való vizsgálatánál szemünkbe tűnik az a tény, hogy az érzések és az életműködések között szoros kölcsönhatási viszony van a legalsóbbrendű lényektől fel a legfejlettebbekig. Az örömet okozó cselekedetek az élet fentartására és fokozására, a fájdalmat okozók pedig az élet esökkentésére vagy pusztítására szolgálnak. Viszont az élet gyarapítására szolgáló cselekedetek örömet, az élet esökkentésére szolgáló cselekedetek pedig fájdalmat keltenek a cselekvőben. Sőt minden öröm életfejlesztő, minden fájdalom életromboló hatású. Tehát a fejlődéstani erkölestan szerint az életfejlesztő-örömozozó cselekedet: erkölcsös cselekedet, az élet-

* *Principles of Ethics*. I. k. V. fejj. 24—29. §§. 64—74 l. *Collins*: 627—628. l.

csökkentő-fájdalomkókozó cselekedet: erkölestelen cselekedet. Az élettanilag helyes = boldogságra szolgáló = erkölcsös. A távoli boldogságra szolgáló fájdalom és boldogságellenes öröm és az elsőnek erkölcsös s a másodiknak erkölestelen volta: ferdén fejlett átmeneti korunk fogyatékos erkölcsiségének és erkölestanának tévedése. A békés társadalmi rendhez teljesen alkalmazkodó emberiségre nézve a jövőben az élettanilag helyes örömkókozó cselekedet, közvetlenül is boldogság-termő és erkölcsös, az élettanilag ártalmas fájdalommal járó cselekedet pedig erkölestelen lesz.*

Lélektani szempontból azt látjuk, hogy valamint az alsórendű lényektől az emberig, úgy a legalsóbb embertípusoktól fel a legmagasabbakig az önfentartás és az élet azáltal tökéletesedett, hogy az egyszerű ingereket alárendelték az összetettebb ingereknek, a közvetlen érzéseket a jövőbeli érzések képeinek, lélektanilag kifejezve a prezentatív érzéseket a reprezentatív érzéseknek, ezeket meg a re-representatív érzéseknek. Ezeknek az érzéseknek mint cselekedeteink indítóokainak és vezetőinek a tekintélye eszménységük és összetettségük foka szerint növekedik. Az észbeli indító okok az ész fejlődésével hasonlóképen válnak mind eszmeiebbekké s az ész-túrte célok mind távolabbiakká és jövődóbeliekké. Ezt az általános igazságot a művelődés folyamán el is ismerték az emberek, csak hogy három tévedéssel kapcsolatban. Nevezetesen feltételezték, hogy a magasabb érzéseknek az alacsonyabbak felett való fölénye és tekintélye korlátlan, hogy az alsóbbrendű érzésnek akkor is ellene kell állani, ha a felsőbbrendű uralmával nem ellenkezik s hogy a törekvés megfelelő célját képező távoli örömek a közelben, a jelenben helytelenek és megvetendők. Ez az ellenőrzés és önkorlátozás a politikai, vallási és társadalmi tekintélytől való függés és azok által való korlátozás alakjában előbb nyilvánul meg, mint a tulajdonképeni erkölcsi élet terén. Sőt az erkölcsi önkorlátozás az előbbiektől válik külön a katonai társadalmi rendet felváltó békés társadalmi rendben előálló fejlődés folytán. Az erkölcsi ellenőrzésnek eme különválása folytán lassankint kifejlődik az erkölcsi kötelezettség érzete. Az igazi erkölcsiséget nem a cselekedet esetleges, hanem természetes, szükségszerű következményeinek meggondolása indítja és határozza meg. A fajnak erkölcsi tapasztalatai szerveződnek s átöröklődnek, így keletkeznek az egyén apriori intuitív erkölcsi érzelmek s ezeknek szervezett összege, a lelkiismeret. Az elvonás útján kifejlődött köteletségérzetnek két időleges, átmeneti eleme van, a kötelezettség és a kötelesség kényszerítő volta. A fennebb említett tekintélyi ellenőrzés s a kötelességérzetnek abból való kiválása magyarázza a kötelesség tekintélyi jellegét, kötelező és

* i. m. I. K. VI. fej. 30—39. §§. 75—101. I. *Collins*: 629—631. I.

kényszerítő voltát. Azonban a teljesen kifejtett erkölcsi élethől el kell és el fog tűnni a kötelezettség és a kényszerűség s önkéntesen, örömmel teljesíti kötelességét az ember. Végül az erkölcsi érzések teljes biztossággal vezetik cselekedeteinket s a természetes cselekvés erkölcsös cselekvés lesz.¹⁾

Társadalomtani szempontból az erkölestan nem egyéb, mint szabatos leírása a cselekvés amaz alakjainak, amelyek úgy vannak a társas állapothoz hozzá alkalmazva, hogy minden egyes s az összesség életének tartalma és tartama a lehető legnagyobb lehessen. A kezdetleges háborús társadalmakban a társadalom java az elsőrendű s annak van alárendelve az egyének jóléte. Mindamellett a közvetlen célon túl levő végső cél az egyéni élet előmozdítása. A békés társadalom kifejlődésével az egyéni jólét egyszersmind közvetlen céllá válik. Csakis ebben az állapotban fejlődhetik ki a tapasztalati erkölestan fölött az erkölestan mint tudomány. A békés társadalmi életnek két fő követelménye lesz. Először, hogy a társadalmat alkotó egyének ne támadják egymást s ne tegyék lehetetlenné az összhangos együttélést. Másodsor az élvezett előnyöknek és a teljesített szolgálatoknak arányossága. Ez az együttélés általános alapja. Az azt biztosító megegyezéseknek és szerződéseknek megszegése közvetett támadás volna a társadalom jóléte ellen s épen azért kerülendő. Az erkölcsi fejlettség legnagyobb fokához ezeken kívül szükséges még az egyezségbe nem foglalt kölcsönös segítség, az igazsághoz járuló jóindulat, a jótékonyság. Mind az igazságnak (justice), mind a jótékonyságnak (beneficence) gyökere a rokonszev (sympathy). Jelenlegi átmeneti korunkban kétféle erkölcsi kodex uralkodik. Befelé a béke, kifelé a háború erkölestana. Csak a teljes béke jövődő társadalmában fejlődhetik ki az egységes, összhangos valódi erkölcsiség. A társadalomtani szempont így egészíti ki a természettani, élettani és lélektani szempontokat, amennyiben föltünteteti azokat a föltételeket, melyek mellett a társas együttlétben minden egyesnek helyes életmódja összeférjen az összességnek helyes életmódjával, sőt elő is mozdítsa azt.²⁾

(Folyt. köv.)

Veress Jenő.

¹⁾ *Principles of Ethics*. I. K. VII. fejt. 40—47. §§. 102—131. I. *Collins*: 631—634. I.

²⁾ *Principles of Ethics*. I. K. VIII. fejt. 48—55. §§. 132—149. I. — *Collins*: 634—636. I.